

Iagttagelse og skældud-projektet

“Uden iagttagelse, ingen udvikling.” Med dette udgangspunkt vil vi i det følgende fortælle om, hvordan iagttagelse blev brugt i Skældudprojektet – og om hvad disse erfaringer kan bruges til af andre

Af Erik Sigsgaard, forsker ved Center for Institutionsforskning, Højvangseminariet, og Karin Pharès, Familiehusene i Karlslunde, udviklingscenter for børnefamilier i Greve kommune

Kernen i *Skældudprojektet* (1994-2002) var et udviklingsarbejde i Vognmandsparkens børnehave i Roskilde. De havde i nogle år arbejdet med at gøre barn-voksen relationerne mere anerkendende, og nu var der pludselig lidt penge og konsulenthjælp til at gå videre.

Spørgsmålet var: Hvordan er vores relationer til børnene egentlig? Uden forskønnelse og forklaringer om børnenes behov. Erik Sigsgaard blev sat til at lave et skema til registrering af episoder, og så skulle de voksne ellers krydse af og skrive i skemaet, når en bemærkelsesværdig interaktion havde fundet sted.

Skemaet blev pligtskyldigst brugt en tid. Så måtte de fortælle sandheden: det duede ikke. Ikke kun, fordi det var svært at finde tid til at udfylde det. Snarere fordi alt for meget gik tabt. Lidt senere måtte vi også erkende, at der måtte et skarpere fokus til. For der er jo tusinder af episoder hver dag. Hvilke af dem skulle registreres?

I et tidligere projekt havde nogle børn i Vognmandsparken sagt, at der blev givet mere skældud i børnehaven end derhjemme. Det var ikke, hvad personalet ønskede, man skulle sige om dem ude i byen. “Så lad os tage fat i det!” sagde nogle. Det blev så til, at vi skulle prøve at gøre voksen-barn relationerne mere anerkendende ved at sætte luppen på dem dér, hvor de tilsyneladende er mindst anerkendende. Personalet skulle registrere særligt konfliktfyldte episoder, indeholdende voksenskældud. I disse konflikter bliver modsætninger og magtforhold tydelige, og ikke så sjældent går det ‘galt’. Parterne bliver ophidsede, der tales og handles uoverlagt.

Lad os se nærmere på, hvordan iagttagelse blev det vigtigste redskab i de store forandringer i løbet af skældudprojektet.

Dagbog som iagttagelsesmetode

Hver medarbejder skrev jævnligt dagbog. Teksterne blev kopieret til alle og blev diskuteret på personalemøderne. I Gittes dagbog stod der f.eks.:

“Jeg havde en konflikt med Emma i køkkenet, hvor jeg blandet andet skælder ud over, at hun smuldrer sit rugbrød på gulvet. Jeg vil have, at hun skal samle det op – og det ender med, at jeg tager hendes hånd og tvinger den ned til rugbrødet og på den måde “hjælper” hende med at samle op. Jeg gør det to gange og går så om på den anden side af køkkenbordet, for at hun selv skal tage resten. Da jeg står der – lidt på afstand af Emmas gråd – hører jeg Malene:

“Berit, hvad mener du egentlig om, når man tager fat i børn?”

Sådan! Jeg har lige begået overgreb – og så på en af de mindste i hele børnehaven.”

Her er det en konflikt mellem en overordnet og en underordnet, der iagttages. Iagttagelsen er rettet mod sammenstødet mellem magtudøveren og regelbryderen, for netop der lurder risikoen for magtmisbrug. Bag forløbet ligger en forståelse af, at enhver voksen med magt ind imellem vil misbruge magten, at magtudøvelsen derfor må overvåges kritisk, og at der ikke er andre til denne opgave end kollegerne.

Malene og Berit iagttager kritisk og formulerer kritikken, så alle kan høre den. Et øjeblik efter stiller Malene spørgsmålet direkte til kollegaen Gitte: “Hvad mener du om, at man tager fat i børn?” – mens omkringstående børn hører det. “Åbent samarbejde” kalder de det i Vognmandsparkens børnehave.

Senere på dagen skriver Gitte historien i sin dagbog og får derved lejlighed til at reflektere

over den. Da den derpå bliver kopieret og diskuteret på personalemødet, kommer en lille episode, der de fleste steder næppe registreres, dermed til at spille en rolle for udmøntningen af pædagogikkens grundtræk.

Vi har her at gøre med iagttagelse på tre niveauer:

- de to kollegers iagttagelse af Gitte
- Gittes selviagttagelse gennem dagbogsdokumentation
- personalegruppens fælles iagttagelse af iagttagelserne.

Hele-Vejen-Rundt (HVR) som iagttagelsesmetode

Personalet i Vognmandsparkens børnehave ønskede at bruge en metode, der kunne rumme mange deltageres synsvinkel på én gang, registreret under selve forløbet. Det kunne forskningen ikke levere, for forskeren kan jo ikke være på stedet, lige når episoden indtræffer. Det blev så til, at man selv måtte udvikle en metode – til daglig brug, så at sige.

En af pædagogerne var altid udstyret med blyant og papir og tog affære så snart, der opstod en skældudepisode. Opgaven var at interviewe de børn og voksne, der havde deltaget i eller overværet episoden. Dertil kom ofte deltagende voksnes dagbogsoptegnelser. En episode kunne sagtens på denne måde blive belyst fra fem forskellige sider.

I den efterfølgende bearbejdning kom der markante forskelle frem. Eksempelvis kunne den udskældende udtale, at hun "ikke var særligt sur" mens én af de andre voksne kommenterede, at der var vedkommende "godt nok vred."

Noget af det bemærkelsesværdige ved HVR er, at den indbyder til øget bevidsthed om at inkludere børnenes forståelser. I én episode oplevede den udskældende voksne, at et barn stædigt nægtede at gå udenfor. Barnet oplevede sig uretfærdigt behandlet, for hun havde slet ikke villet løbe på gangen, men havde været nødt til det, fordi en anden var efter hende. En iagttagende voksen havde hørt, hvordan barnet flere gange havde søgt at komme den udskældende voksne i møde, men ikke var blevet hørt.

Ved at behandle sådanne mangelvinklede iagttagelser i personalegruppen nåede man efterhånden væk fra den udbredte forståelse af "problematiske" adfærd som noget, der kommer inde fra barnet. I stedet kunne barnets handlen nu bedre ses som meningsfuldt sammenhængende med barnets relationer.

Hele-Vejen-Rundt giver også mulighed for, at personalet kommer til at se mere kritisk på dets pædagogiske holdninger. Én holdning kan udspringe af, at børn ses som endnu-ikke-fuldendte voksne, som det er de allerede voksnes opgave at udvikle. En anden forståelse er, at børn ligesom voksne er skabende allerede-mennesker, der skaber – og skabes af – deres omgivelser. De udvikler sig.

Udvekslingen af refleksioner over de to holdninger og forholdet imellem dem giver grobund for spændende udviklingsprocesser og for bevidstgørelse af foretrukne forståelsesmåder.

Hele-Vejen-Rundt gør også op med den forestilling, at der findes én ægte sandhed, der kan afdækkes af iagttagelse. Ligesom den introducerer idéen om mange forskellige måder at opleve, sanse og forstå verden på. Jo flere forskellige forståelsesmåder, des flere handlemuligheder har pædagogen. Jo mere der lægges vægt på én forståelse, des mere undertrykkes andre mulige beskrivelser og forståelser.

Hvad enten kommunikationen er mundtlig eller skriftlig, er det vigtigt at være bevidst om sprogets betydning. Der er for eksempel stor forskel på at tale om "at være" og på i stedet at benytte sig af vendinger som "at se ud til". Verbet *at være* kan nemt forlede os til at tro, at vore oplevelser er sande og entydige.

Derimod åbner formuleringen "Han/det ser ud til" for andre fortolkningsmuligheder.

I stedet for at "dømme" børn med udsagn af typen "Henrik er grænsesøgende", kan man nå frem til en mere empatisk forståelse ved hjælp af spørgsmål som "Hvordan kan man se på Henrik, at han er vred – og kunne det forstås på andre måder?"

Og hvad kan man så lære af det?

Lad os sammenfatte lidt af det, vi nu har skrevet:

- *Det er vigtigt at afgrænse iagttagelserne, så det bliver klart, hvad der skal iagttages*
- *Man skal ikke slå for store brød op; det er bedre at sige: lad os prøve med dagbog eller HVR et stykke tid og se, hvordan det går, inden vi går videre.*
- *Det er ikke barnet, der skal iagttages, men barnet i dets handlende møde med andre, ikke mindst med iagttageren.*
- *Åbn altid mulighed for flere tolkninger. Én metode er at benytte sig af vendinger som "at se ud til" i stedet for at tale om "at være".*
- *Sæt spørgsmålstejn ved stigmatiserende tolkninger.*
- *Dokumentér iagttagelserne, så alle kan læse dem.*
- *I stedet for at tænke i årsager og virkninger, kan man se efter mønstre, som der typisk er mange af.*

Uagttagelse

Når vi iagttager, iagttager vi altid *noget*. Når luppen således fremhæver noget, er der andet, vi ikke længere ser eller kun ser svagt.

Hvem bestemmer, hvad der skal iagttages, tages i agt, og dermed hvad der ikke skal agtes på? Ja, når folketinget vedtager en national læreplan, så er det hermed bestemt, at læringen skal iagttages. Ud ad fokus glider måske så børnenes leg med hinanden, almindelig hygge, vinken farvel, bleskift, grinekoncerter, wc-kultur, fantasering og løgnehistorier, kropsudfoldelse. De voksnes forhold til alt det uagttagede kan nemt blive lidt uagtsomt.

Og det kan jo være både godt og skidt. Noget får måske lov at være i fred for voksen kontrol og regulering. Andet bliver måske skubbet til side eller afbrudt til fordel for det vedtaget vigtige, det der bliver iagttaget.

Det kan godt tænkes, at det allervigtigste i al samdrægtighed er henvist til det uagttagedes skyggetilværelse. Det var netop tilfældet med skældud indtil skældudprojektet. Ingen virksomhedsplan nævnte det, ingen pædagogik- eller psykologibog behandlede det, ingen kurser eller foredrag tog fat på det.

Iagttagelse er både mål og middel

Hvad skete der med skældud, da det blev trukket frem i lyset? Det blev kritiseret, omformet og reduceret. Iagttagelse er altså ikke blot et redskab eller et middel til forandring. Nej, den kommunikerede og reflekterede iagttagelse fører så at sige af sig selv til forandring. Men forandringens karakter afhænger af iagttagelsens karakter. Hvis vi iagttager, hvordan nogle børn *fungerer*, så er institutionen det givne, som ikke står til diskussion, og som børnenes adfærd skal afpasses efter. Iagttager vi derimod, hvordan nogle børn *har det*, er børnenes velbefindende det mål, som institutionen skal formes til at tjene.

Iagttagelse er aldrig neutral. Den hænger nøje sammen med menneskesyn, pædagogisk syn og erkendelsesinteresse.

Hele-Vejen-Rundt gør også op med den forestilling, at der findes én ægte sandhed, der kan afdækkes af iagttagelse.

De voksnes forhold til alt det uagttagede kan nemt blive lidt uagtsomt.

Iagttagelse er altså ikke blot et redskab eller et middel til forandring. Nej, den kommunikerede og reflekterede iagttagelse fører så at sige af sig selv til forandring.

Litteratur:

Erik Sigsgaard (2002, ny udgave efterår 2004). *Skældud*. Kbh.: Hans Reitzels forlag
Vognmandsparkens personale (1997). "*Skældud*" er ikke bare "*skældud*". Eget tryk. Kan
købes ved henvendelse til Højvangseminariet, tlf. 43 44 66 67